

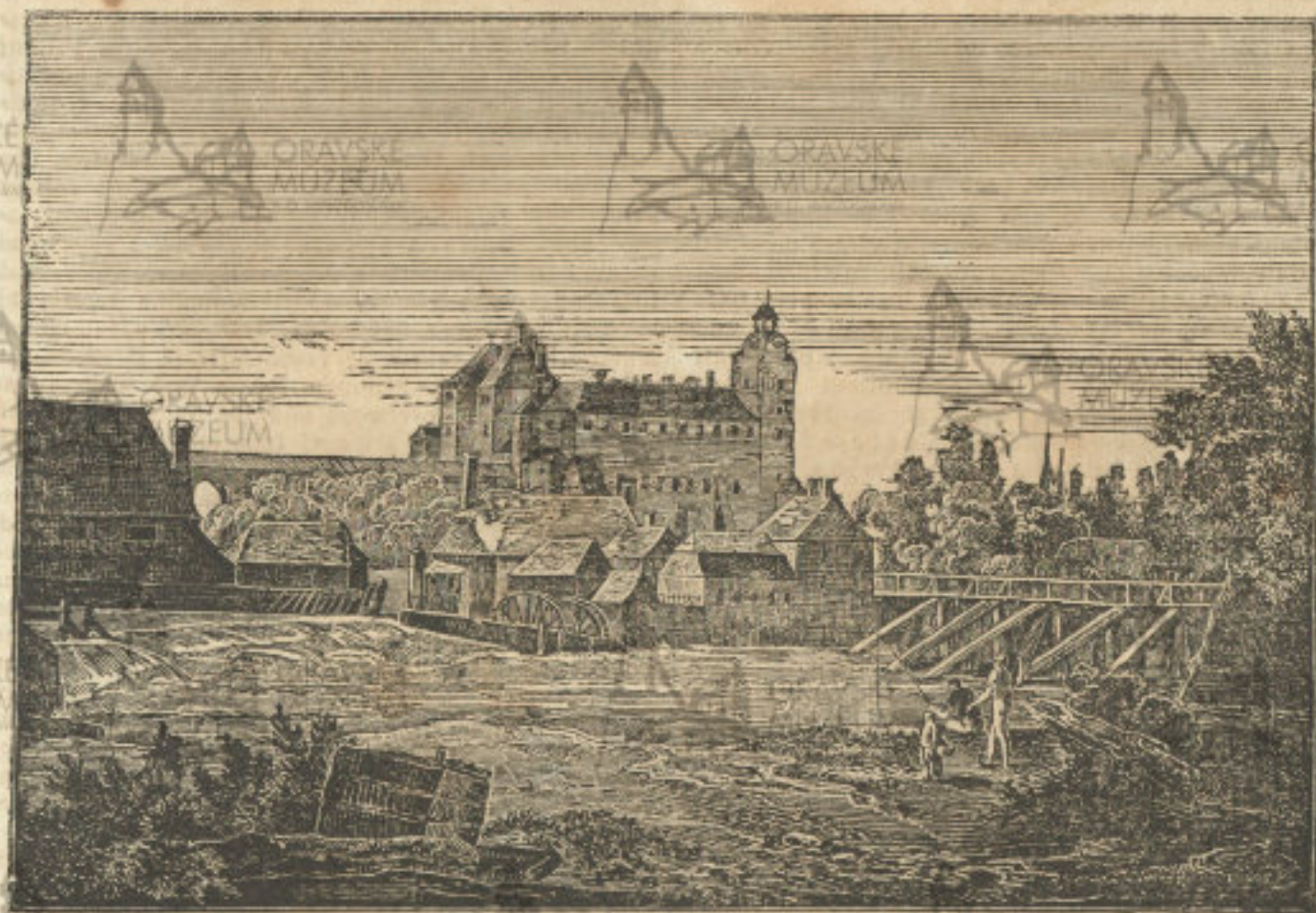
S w ě t o z o r,

nehylaciněgšij spis obrázkowj f rozšířenj užitečných známostj
pro Čechy, Morawany a Slowáky.

Číslo 25.

Vychází každou sobotu.

1854.

Brandýšský zámek w Čechách.

Na lučinatém pobřeží vlastenštěho Labe, tři
míle od Prahy vzdáleném, strmí na levé straně po-
dlé stromného řij. komorního města Brandýsa
památný a starobylý jeho císařský zámek, a napro-
tí gemu na pravém břehu rozkládá se mezi hásemi a
lukami slavná Stará Bolešlaw, místa památná
a téměř každému čitateli vlastenště historie a každé-
mu nábožnému poutníku známá a důležitá.

Reynstaršij naše historie nám wyprawuje, že
kníže Bolešlaw Práhlj, bratr knížete Wácla-
wa swatého, obdržel pro sebe vlastní od Praž-
ského knížete zápisem knížectwí, tuto krásnou a úro-
dnou krajinu, na pahorku, jehožto patu ríché wlny
čistého Labe zvlázejí, okolo r. 941, dříve než kře-
stianstwu wjru přigal, první hrad se swému obydlí
wystawěl, a „branným hradem“ geg nazwal,
aby se w něm proti Pražským křesťanům brániti
mohl. Tento hrad wstřpěw po mnohá století wse-
ligatě proměny, od Břetislawa I. byl opraven,

a posléze se nacházel w držení rodu Kragjů z
Kragjku, od něhož geg r. 1537 český stavowé i s
celým panstwím koupili a králi Ferdinandowi I.
darem obětowali. Od toho času náleží královské
komoře. Pevné toto stavení představowalo staro-
bylý hrad, než ale r. 1552 docela wyhořelo, což
císaře Rudolfa II. rohnulo, jeho půwodnj podobu
gruffiti, a na starých základech nowý zámek wywěsti
w podobě až rodnos stogjce. Krásné wloge a jině
stwowá zadržba a rozlehlá obora podlé zámku, wse-
dle tehdeggšjho způsobu co nejkrásněji bylo zříze-
no a po císařstu upraveno. Dělnjci kopagjce f nowým
základům o něco hloub, přišli na wřstwu pečetnj
hljny a na mrtwé docela nezetřelé tělo bez rakwe
a raucha, které welmi lžbejnau wání od sebe dávalo,
tal je ge neyrozumněggšj tehdeggšj lékařowé a lúcebujci
(chemikowé) za něco podobného egyptickým mumijm
drželi. Kdo to byl, kdy a z gale přiclny zde pohřben
byl, posud žůstalo pohádkau. W třidecetileté wálee

zmocnili se r. 1631 Saffet, r. 1639 Švédové toho zámku, a tito poslední zginavše císařskou posádku, tak se v něm ohradili, že nijakým způsobem z něho nemohli býti vyhoštěni, až ho sami dobrovolně opustili. — Gassoli toto zevně tak hrubě a neuhledně wypadající stavení málo prostornosti a pohodlí míti se zdá, nic méně ohlížejíce se v něm, o giném se přesvědčíme. Mimo hospodářský a vrchní auřad, obydli úředníslav, a celé oddělení pro vyslané důstojníky císařského vojska, nacházejí se v něm po vší pohodlně upravené pokoje pro Řev. cís. robinu a jiné vznesené hosty. Jeho krátká, podivně krytá, bicími hodinami opatřená věž obdržela r. 1736 po vyhoření svou nynější podobu. — Pod zámekem hučí přes jez se vrhající kabe, a žene kola pevného z tesaných kamenů téměř ve vodě vystaveného mlýna. — Město Brandeb, gehožto r. 1827 vyhořelí domové auhledně a aupravně opět ze svých rozvalin povstali, obývané gest (dle popisu od roku 1830) 2412 osobami; živnost zde dobrá; hlavní stanoviště c. k. prvního pluku tyrisů, a síluice Slezská Prze město až pod zámek i mostům běžící, zapuzují gednotvárnost života wenkovských měst rozmanitau hlúčností. — Geden pevný kamenný most o dwau oblaucích, a dwa dřevěné wedau přes kabe i geden rybář do Staré Boleslawi.

D počátku toho památného mýsta zaznamenali nám naši kronikáři následující stručnou právu: kníže Bratislav I. wystawel zde nedivně tem, w němž mu geho dwa synové Wáclaw Swatý a Boleslaw Prchlý z Drahomíry narozeni byli. Ušlyšew později Boleslaw wyprawowati o tráse, nádhernosti a welikosti města Říma, pevně při sobě uzavřel, své sídlo proměnití w město podobné welikosti. Swolaw wšechy wladysy a zemany, přisně gnu poručil, by mu w tom swém podnikání nápomocni byli; sám mýsto wywolil, ohrady nesmírně pevnosti založil, neobmýšleje nic menšího, než město podobné Římu wystawiti, a pak za hlavu celé země wyzdwihnouti. Tak powstala po něm nazwaná Boleslaw Stará, tím přejmým odrážněna od Boleslawi Mladé, později od geho syna založená. Sdož nezná naše swaté legendy, wyprawugjej, gať swatý kníže Wáclaw od téhož Boleslaw a, swého bratra, zde před kostelem sw. Kosmy a Damiana auhledně byl zawrácen? a ginde, gať pamětihodný onen obraz sw. matky Boží z kowu udělaný oračem w okolí zbegšim wyorán byl, který wšeobecne štty téměř u celeho národu až na naše dny došel? R. 1043 za panowání Břetislawa I. byla zbegšij kolegialnij kapitola se cti sw. Wáclawa založena, a r. 1617 dala krásowna Anna, choť kr. Matiasse, nowý znamenitý pautnický chrám zde postawiti a sw. Marii zasvětití, w němž onen obraz posud se nachází. Zřidceřileťa wogua, která nám tolil památek zhubila, a tať welkých štřed w Čechách zpřisobila, přivedla též toto staroslawné a znamenité město k weliké zřaze; neboť furwý Švédové zmocniwše se ho r. 1639 w nekolicu dnůch neppewněgšij stavení wywrátili, wysoké wěže při kostelěch zborili, a z rumu polní ohrady (batteries) dělali, aby na ně swá děla postawiti mohli. Od těch dob se z toho města stal mizný městýs, a gen stará městská brána a základní zde kolegialního kostela sw. Wáclawa došly z dawno welikosti našich časů; wše ošatný, co tu nyní spařugeme, powstalo po tomto trudném wpádu w pozděgšij čase. Stará Boleslaw počítá nyní 131 domů a 1276 obywatelů. Gěji znamenitý dwa chrá-

mové a něstere weliké a auhledně tanownické i měšťanské domy postytugi gij z daleka přigenný a zajímavý pohled, gežto gegi položenj w dalekém a rovném, powzdálenými lesy obraubeném laském pobřeží mezi tučnými lukami, welikými hágiemi nám tať wěrný obraz wšech přirozených a gemných okras našich milé wlasti ukazuje, gaťoby wšechy naše české háge a lučiny w něm se byly zobrazily. Není tu hor přes wšugicijch oblaky, diwofých skal, hroznych roklj, nebezpečnych srmin a dřeticijch wodospádů, gať si ge Šwecar a Tyrolák oblihuje; zde nás přiroda gemněgšijmi náplauge city, podává nám mjrněgšijch obrazů své krásy. — Mezi mýsta neputěšenegšij w tomto okolí náležejí pěkné, Hluchow nazwane stro-morady mezi Brandesem a Starau Boleslawj, a přigenný hág Hausska neb Hoffka wice tu poslední za Boleslaw se wztahugjej. S wděcností připomínáme zde gmeno p. J. J. Neumann a, c. k. forstmistra Brandesského panstwj, přičinliwého zakladatele těchto procházek, který pužen wlastenědau lástau, aby se svým kraganům zawděčil, rozkos z těchto rafinér přirozených sadů ochotnau pečj založenými procházkami, odpočiwadly a přjhodnými českými i německými nápisy, tať zvěřiti a ušlechtiti uměl. Pohodlná tanějrna s letnj křemau, a blize hlawního stromoradj wšosse aupravně minerální lázně činj posud možná wšeliké žádosti zadost. Procházegjej se zelenotinnými chodbami mezi šišlými topoly neb welowitými lipami a duby, přetwáj nás zde onde šrste, do své tiché osamělosti zowauč kamenné sedadlo, taťo krásně o samotě štogjej lypa, oznamugje smyslným weršem, kterému národu gest swatá; zde opět besídka we stínu prawěkých dubů; křácme po lukách obarwených tisícerymi kwitkami, šrafatj motylowé nás obletagj, a z hušého křowj zněgi nám slawné písne eperených zpěwů lesnjch. Gustý bor nás do swého temna wábí, w tichém lasku se odráží zelený lesť wysokých stromů, geho wlny se zbystřugi rychlau do něho na blizku padagjej Gizerau; hodina česty gij nás od Brandesja a Boleslawi dšl, aniž gšme to znamenali; naproti na prawém břehu rozhládagi se domky měštys Laussima, wěžatá Boleslaw s Brandesem přjwětíwě se w dále gewj nad swrškami šumného boru, myslíme spatřiti weliké, krásné město; zajímavý to pohled — zagistě každému w paměti pozůstane, a wzďalnému wždy na mysl připadne, řdyž taněbná duše zabýwá se w láně geho české wlasti. Snadno tehdy pochopiti, proč starj Čechové tuto fraginu postlādali wábec za štředek české země; čimž ona třebaš uenij, předce wždy pogj wšechy wnady a přigennosti českého štředozemj w krásný a ljbegný celeť.

3.

Tygr (Felis Tigris.)

(Předložiwše čtenářům svým gij w štém číslu Swětozera wobrazení tygra, přizogume ted zde i kratěle wpsání tohoto zvířete.)

Galo Lew, pardal, onsa atd., náležij i tygr do podradu kotowitých (felis), a šce do rodu gšlů (Felina). Tygr bengalský neb tať zwaný kráľowský gest neppřjwěgšijm gšlma (diwofé zvíře), wjme zagistě, že nikoli hladem pužen, galo lew, nýbrž z eprawdiwého rozmaru w lité mordo-wání třeba i svých mladých se paustj, ano i šdij málo si wšlmage, na žástupy myšiwců ozbrogených se oborjwá. Gest wětšij než lew, a ze šwicatá 4 palce dlouhých, w gestyni křidošstě w Anglicanech nále-

žených, slusno sanditi, že za starodávna tygrové s takovými žubry gestě většij byli, než neyšněgšij dnešnij bengalský tygr. Kratičká jeho srst gest wšude nahněbe pšřawá, a po celém těle, ano i po celém ocasu hnědočernými prauhami zbarwená, toliko přjda (bolejšij powrch těla) gest bjlá bezprauhá. Gest čitý a hbitý, hnutí těla jeho gsau krátká a čerstwá. Gij we předu jeho hlavy a zvláště w pohledu čisti lze jeho divokost, ukrutnost a zlost, co hlawní wlastnosti powahy tygrové. Tyto ohyzdné wlastnosti strašněgšij geg činj než lwa a ginau litau zwěr; nehledat on slávy wítězej nad kořistj swau, nybrž dychtiwě sljdy po lotrowské rozlošij w roztrhávání zwiřat přelstěných, gakož i ochlazenj swé náramné krwožijnivosti. Wrchau i w nauzi pohrbá; chceť gako lew kořistj swé žiwot wjiti a pochutnatj si na lautejci se krwi. Asiatičtě teplé fragm, ostrawy a Sibirie do 53° sewerné ššijky gsau jeho regbištem, kdež se w lesích haustnatých, tolikéž bljz potčij ano i w rálosti zdržuge. Ačkoli náramně divoký gest, přece gsau příklady, že magitelé zwěrinců s nimi co se pšřij pohřawali. Při wšij swé drzosti, přece nenadálhmi wěmí snadno se zaplašiti dá. Gistá společnost za garnjch dnů usjdlila se k powpraženj na břehu gedné bengalské řeky. Proti wšsemu nadánj, přitulil se weliký tygr, a právě smrtelný štok na swau obět učiniti chtěl, když geg gedna panj zahljdnula a náslunij (parasol) hbitě před oči gemu roztáhla, čehož se tygr tak ulekul, že nakwap do autělu se dal. W minutě wogně Rusůw s Persany gisty ruský trubač hlukůw právě w tom okamženj procitnul, když geg tygr náramně welikosti přepadnauti chtěl. W této auklosti dosti sobě přjtomný hbitě uchopiw traubu, silně zatraubil a — tygr tryskem zpárky uháněl. I neyobratněgšijm mysliwcem často jtjzi býwá geg zastřeliti, ponežádž, třebaž někdy i trefen byl, přece geg pružnost kůže proti kulce ze strany přišlé často uchraňuje. Takowanto ranau se gen wjce rozšitj, žene se mezi mysliwce, geg toliko čerstwost dobrého šoně, bez toho přjtomnosti tygrowau ustrasseneho, zachrániti může.

Gen we štolu tygr gest strašná šselma, neb dělá štoky na 12 — 16 šřewců — ačkoli w čtrono hem w běhu nesluge, a proto mu kůň uběhnauti může. I bez ocasu přes 10 šřewců gest dlouhý, a má tak náramnau silu, že wola tak snadno utáhšij, gakožy prážden ubjhal. Ric méně gest lšiwý, a při wšij swé šile přece raděgi přetwapuge, nežby zregme napadal. Swého nepřjtele nikdy na swobodném myšle neoděšawá. Myšliewci w posautnjch mjstěch nau čibati a w haustšich geg pronášledowati musegj.

We plowánj proti wšij kočij powaze welmi gest gbehšij. Indowé drjzwagi na ně honby na šloněch, s nimij nekoliš mysliwci i do řek se paustšegj, an ge jatjm ginj mysliwci na lodkách ššádšij a honj.

Krwožijníwá tato zwěr w Bengalsku u welikém počtu se nalezá. Geden Angličan, který na gedné řece často honbau se zanášel, 23 za tyden gich pobil. Tygrové kožejšij na kůstá pokřowadla aneb wogenšé jabrašy se wydelawagi; mnohé kožejšij wšaf, které se za tygrové u nás prodawagi, pocházegj na zwjce gen od lewhartů a pardalů. A.

R u d n i c t w j.

Rudné bány nalezáme obyčegně w hornatých, a ohledn roli chudých fraginách. Ačkoli za wněgšij

časů gš i w takowýchto fraginách rolnjctwj welmi prospěšně bačiti se může, galsz nás na ten způsob angličij p. Beaton a ginj pozorněgšij učinili (totjz jawedenjm šchodowých polj na stráněch wrhů, ginál ornici pro šplakugij děššij udržeti nemohaučij; příklady toho po Šechách sme gš spatršli, nikoli wšaf w té rozššřenosti, galsz toho zapotřebj bylo), přece posud hlawnj pramen objawy w takowýchto fraginách gest rudnictwj. Dlauhý čas gen newolneci a odšauzenci za kowšopy upotřebeni byli, gjmž šlaw dostěně žneuctěn byl. Nowěgšij žakendárci wšaf nahljžeti, že pro stát nemálo prospěšná wěc gest, rudnjšy wyznamenati wšfelikerými způsobj etj a hodnůstj, obšudj i gich wšřady powštalj.

K dobývánj rud ze země má rudnjš rozličné prostředky, které rozličným zlepšowánjm a nowými náležj mnohonášobně proměněny byly. Gij w neydwáněgšijch časech k trhánj štal ohně se ušřawalo, mjšlo kterého pozděgi motyła špicowá (Epihaue) a prach ručnický se jawěbji. Špicowá motyła gestě za wněgšijch časů se potřebuge, kde horniny panugi měš a ššterbinatě, a mnohem lépe šlawji w té přjpadnosti, nežli prach, jehož šily w takowé hornině měš na polo se umrtiwugj. Při prachowém trhánj hornin, šoronowým nebožezem wywrtá se djra, do které se patron prachem nacpaný wšřtj. Rudnjš dotčěně nebožez brjž šewau rufau, prawau pal šlawimo, kterým na nebožez napořád tošá neb šlawce. By wšaf djra walcowitau se šlaw, potřeby nebožezem napořád točiti, a při šlawbenj se djry wždy delšij šoronowých nebožezů použiti. Wytlučením železnau ššicj se wybjrugi. Máli djra žádaně hlaušky (15—20 palců) a walcowitostj, wytlačem čili šlawau walcowitau tščau hlawnj patron se webraujj a šam wytlač trochu do patronu wraji, aby oheň wešš šu prachu. Nápotom ale opět se wyhne, a ošlawená djra šřže brš, ššěblo, aneb i papjrowý šornaut autšawným prachem a špolu i šřřowanau nřj napluj. Šřřowaná gehla musí býti tak dšauhá, by kowšop žawalugij času měl na bezpečně mjšlo octnauti se. Po této práci ošštranj se trošly čili ošštrnuté kusy berancem čili šolečkem ššřelhbitě zaháněgijem se šu ššřdnjm šmršku (ššachtě), kde se w šřowowých šudech ruba rozličnými šřogi wžhau na powrch země do šmršowé boudy wstahuge. Rudnjš předešwšijm musí se prožetelným a uměšm pozorowánjm hornin o přjtomnosti a o běhu (šile) šowowé hnoty, a potom w ráženj šm o bohatošti a gakošti plšdy přěšwěčiti. Ššawmáj ta dšle pomjšnjšj ofoštěnostj též rozššlná šau: bušto otewrau se gámy podškopánjm aneb wewrtánjm. Ššlawka a ššřřka jawišj od množšwj šutu šaldowého, gegj wyprázniti potřeby, než se k šojšššam rudowým dostane. Podškopávánj se dšge, šdyž šila neb šojššš daleko šice šahá, co do druhého šměru ale se newj, galsz hluboko w zemj se hraujj. Ššlawugeli se šila na auboci, otwřrá se obšorowá chodba, ššřrá pořád dšle šměru šowowé šily se řšdj.

Ššcemeli šlawky takowé šily dozřěbš se, wšřopá se šmršš neb bány (ššacht). Wněšerých rudných báněch musí se hluboko do zemj šopati, než se šil rudowých naležue, a tu často wody tak přibjwá, žeby nelželo dšle pracowati, šdyby i šde ššššš rožum přššředšš newěděl dšwtjwých a dostatečnjch. K tomuto aučelu udělá se tak žwaně ranbenj (Grubenjummerng), pošlawj se totjz na wšřšw ušněctěně ššjny, šřže

(Q u b n i c t w j.)

šterau moda probrati se mūže, čtwerhran a na ten ob doša nahoru epēt gine welni stegnē a dobre se šobugicj čtwerhrany fulomē. Takowhmo raubenjm, ačfoli trochu predce mofwagiejm, zhotowj se gafoby čtwerhrannā kēbēfowitā biewenā trauba, po šterē w menšich imēščāch i doša ležti (šārati) se mūže.

Směrnější žila neb ložisko rudové šterem želme
neb složárné do země, magie 6 — 10 střevců šířky,
gafz se welmi často stává, rudníci pracuji na jebrj-
cých. Ložiska horninná welmi hluboká, u v. lamen-
ného uhli, kopaji se we wjcetřch nhd sebou polože-
ných chodbách, které ze hlavní šíje vycházegji, a pod-
poruji se pilířkami neb dřeckami. Řekdy bohatost žily
lovnové f tomu dovoluge nášch od j zřiditi, tde ge-
dnatlnij kowkopowé gatoby na welkých sáhobách při
swětke sahawowém pohodlně pracovati mohou.

Hlavní potřeba gest, aby v horních smrkách a chodbách dobrý právný zdravého povětrí se udržel, k čemuž mnozí prostředkové byli vynalezeni. Nic méně předce se často přiházívá, že mnozí škodliví plyny, jako gest smíšenina vodíku a uhlíku, tak náramně se nahromáží, že dosti malým přistupem venkovského povětrí okamžitě trástají a mnohé nešťastí ztropují. V tomto ohledu neimortelné zásluhy dobyl si anglický pyrtatel věrody Davy swan šwítesnickau, která dle jeho jména Davyskan se nazývá, záležející ze šwítesnicového lessenjeka, na které zejména drátěná welmí autlá sji upewněna gest. Množswoj dírek musí na jeden čtvercový palec aspoň 400 obnáseti. Takowýmto nástroem, nassj šwítesnici welmí podobným, kowlep ze wýhledu dosahuge, ze plamen šrže drátěnanu sji promítnauti nemáže, a tudy i wšedto zapálenj wšse dotčených vplynů nemůže gest. O tom každj přesvědčiti se může sám i doma

při svůjce, vezma tenaunau bráténau sji, gaš gšme
giž pravili, a wštrna gi do pošau plamena, který
takowýmto způsobem gašo utřižnuť gest. Pomocj této
swjetelniky kowkop i do hlaušky 2000 střemjcu wštau
piti může. Zde na obrázku předstawuge se bane na
rudu železnau, která zwlaště w Šedách památná gest,
gestiž málo kde druhohory tolik železa chowagi gašo
nasse; osmácte w plněm chodu nalezajících se želez-
ných peci hogně zaopatřeno gest bohatými rudami že-
leznými, gašož n. p. plzeňský a beraunský frag gest.
Na obrazu tomto gšau rozličné způsoby rudních
pracj w geben přehled a celeš spogené. W gebně bjře
ruda prachem se trhá, šdejto dole giž mellejší gest a
šepaná byti může. Šinj rudnjci přiwážejj wydobytau
rudu na dno šurštu, ž něhož po okowech rumpálů a
škožárnými šoly wen se wotahuge. Ššau také zde
rudnicé mosty š přistawenými žebříky, kterými wšše-
šterá oddělenj celé rudaš bane špogena gšau. H.

Główny chrám św. Guduln w Bruselu.

Podawšše našemu čtenářstvu vnoobrazení radnice toho sjelelného města království Belgieého, na jeho náčelnéjší dějiny pozorná gšine se učinila. Budiž nám gšitě dovoleno, že tuto zprávu z ujitopisného ohledu o něco rozšířiti, poněvadž za to máme, že toto reprimé v nepřevážných částech za sjeblo samostatného krále prohlášené, nové důležitosti a nového zníku nabývající staré blávné město bývalých Rakouských Nizozemských krájin novou v obecném povornosti na se obrací, a mnohemu to newhod nebude, něco bližší s ním se seznámiti.

Brusel počítá nyní již do 106,000 obyvatelů, jest velice a hezké město, a leží nad řekou Senau.